

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาการเกษตรในประเทศไทยมีทิศทางไปตามกระแสนิยมเช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายที่ทำการเกษตรโดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้า จำเป็นต้องใช้ปัจจัยการผลิตที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช เครื่องจักรกลการเกษตร และเมล็ดพันธุ์พืชลูกผสม เป็นต้น ประกอบกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นเขตร้อนชื้น อัตราการย่อยสลายของอินทรีย์วัตถุในดินสูง เนื่องจากกิจกรรมของจุลินทรีย์เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วต่อเนื่องตลอดเวลา ทำให้ปริมาณอินทรีย์วัตถุในดินลดน้อยลง นอกจากนี้การแพร่ระบาดของโรคและแมลงมีความรุนแรงขึ้น ดังนั้นการผลิตพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี 2549 - 2554 ปริมาณการนำเข้าปุ๋ยเคมีของประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นจาก 3.5 4.4 3.8 3.8 5.2 และ 6.1 ล้านตัน คิดเป็นมูลค่า 3.4 4.5 7.5 4.2 6.1 และ 7.2 หมื่นล้านบาท ตามลำดับ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2555) ในส่วนของสารเคมีทางเกษตร มีปริมาณการนำเข้าตั้งแต่ปี 2549 - 2552 มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกับปุ๋ยเคมี คือ จากเดิม 0.95 1.16 1.01 และ 1.18 แสนตัน คิดเป็นมูลค่า 1.3 1.5 1.9 และ 1.7 หมื่นล้านบาท ตามลำดับ (กรมวิชาการเกษตร 2553)

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี 2504-2539 ซึ่งอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ที่มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้สูงขึ้น แทนที่การผลิตแบบดั้งเดิมที่ใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายด้านตามมา จนกระทั่งในระยะต่อมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จนถึงปัจจุบัน กระแสความนิยมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนเริ่มกลับมาสู่สังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง โดยยึดหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นเครื่องนำทางเพื่อให้ประเทศมีการพัฒนาที่ยั่งยืน และความอยู่ดีมีสุขของคนไทย (กรมพัฒนาที่ดิน 2553: 7)

กรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ได้รับมอบหมายจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนวาระเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ในปี 2548 โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากระบบเกษตรเคมีเป็นระบบเกษตรที่ลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมี

และสารเคมีทางการเกษตร โดยการสร้างเครือข่าย ขยายผลให้เกษตรกรเข้าใจและเห็นความสำคัญของการผลิตสารอินทรีย์ ใช้ในการเกษตร เช่น การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ เพื่อเพิ่มผลผลิตพืช การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ตลอดจนความปลอดภัยด้านอาหารต่อผู้ผลิต ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีจากต่างประเทศที่มีมูลค่าสูงนับหมื่นล้านบาทต่อปี ดังนั้นตั้งแต่ปี 2549-2553 กรมพัฒนาที่ดินได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร จำนวน 64,698 กลุ่ม มีเกษตรกรเข้าร่วม จำนวน 3,226,129 ราย เนื้อที่ 64,101,929 ไร่ ในปี 2554 มีเป้าหมายการดำเนินงานจัดตั้งกลุ่ม เพิ่มเติมอีกจำนวน 9,000 กลุ่ม เพื่อให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน (กรมพัฒนาที่ดิน 2554: 104)

จากผลการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดินที่ผ่านมาตั้งแต่ปี 2549-2554 พบว่าการจะพัฒนาระบบการเกษตรไทยให้ก้าวไปสู่การเกษตรอินทรีย์ได้นั้นค่อนข้างเป็นไปได้ยาก แต่การส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการลดใช้สารเคมีทางการเกษตรหรือทำเกษตรปลอดภัยจากสารพิษนั้นมีแนวโน้มที่เป็นไปได้สูง ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมในการทำเกษตรของเกษตรกรไทยในปัจจุบัน และนักวิชาการบางท่านที่ไม่เห็นด้วยกับการทำเกษตรอินทรีย์แบบสุดโต่ง

สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดพิษณุโลกได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ครบทุกหมู่บ้านแล้วจำนวน 1,048 หมู่บ้าน ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2552 เนื่องจากเป็นจังหวัดนาร่อง คือได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ปีงบประมาณ 2549 จากการประเมินผลการดำเนินงานและให้คะแนนกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตรของกรมพัฒนาที่ดิน (2553: 23) พบว่า เกษตรกรสามารถลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีได้เฉลี่ย 9.7 กิโลกรัมต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 22.48 จากเดิมเคยใช้ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 43.13 กิโลกรัมต่อไร่ ลดลงเหลือเฉลี่ย 33.43 กิโลกรัมต่อไร่ และช่วยให้เกษตรกรลดปริมาณการใช้สารเคมีทางการเกษตรได้เฉลี่ย 0.12 ลิตรต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 14.73 จากเดิมเคยใช้โดยเฉลี่ย 0.81 ลิตรต่อไร่ ลดลงเหลือเฉลี่ย 0.69 ลิตรต่อไร่

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสารอินทรีย์ทางการเกษตรที่ได้แนะนำให้กับเกษตรกรผลิตและใช้ สามารถลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตรลดลงได้ แต่พบว่าลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกรไม่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมค่อนข้างน้อย ไม่มีการระดมทุนเพื่อการบริหารจัดการกลุ่ม ส่วนใหญ่มักจะรอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีข้อจำกัดด้านสภาพการปลูกพืชและสามารถใช้สารอินทรีย์ทางการเกษตรได้ตลอดทั้งปี จะทำ

ให้ได้แนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อกรมพัฒนาที่ดินและหน่วยงานต่างๆ ใช้ในการกำหนดนโยบาย ส่งเสริมในเรื่องนี้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านอื่นๆ ของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

2.2 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

2.4 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้กำหนดตัวแปรในการศึกษา ดังนี้

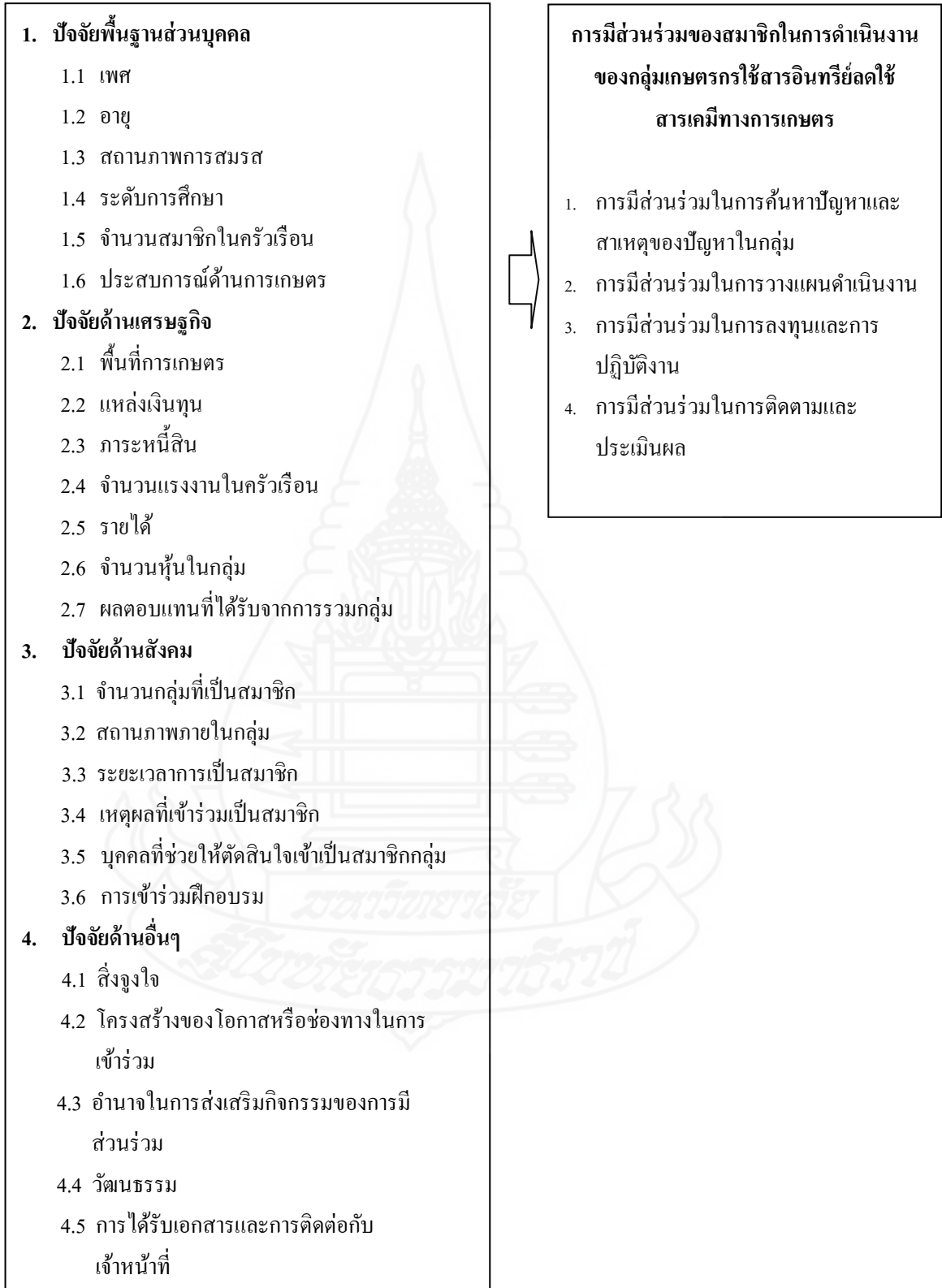
3.1 ตัวแปรอิสระ ประกอบด้วย ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคมและปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

3.2 ตัวแปรตาม คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร

และได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1.1

ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรตาม

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. สมมติฐานการวิจัย

4.1 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในกลุ่ม

4.2 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ในการวางแผนดำเนินงาน

4.3 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ในการลงทุนและการปฏิบัติงาน

4.4 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ในการติดตามและประเมินผล

4.5 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ในภาพรวมของการมีส่วนร่วม

5. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

5.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

5.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ เป็นศึกษาปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยสังคม และปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มตลอดจนระดับการมีส่วนร่วม รวมทั้งปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารอินทรีย์ค้ำใช้สารเคมีทางการเกษตร

5.3 ขอบเขตเชิงเวลา การวิจัยครั้งนี้ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ 2556

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 กลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร หมายถึง เกษตรกรที่รวมกลุ่มกันขึ้นกลุ่มละ 50 คน ตามโครงการส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร ของกรมพัฒนาที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์ต้องการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร และหันมาใช้สารอินทรีย์ทางการเกษตร เช่น การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด น้ำหมักชีวภาพ น้ำหมักสมุนไพร และสารปรับปรุงบำรุงดิน ซึ่งกรมพัฒนาที่ดินสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้ในระยะแรก

6.2 สมาชิกกลุ่ม หมายถึง บุคคลทั้งที่มีตำแหน่งและไม่มีตำแหน่งในกลุ่ม บุคคลที่มีตำแหน่ง เช่น ประธาน รองประธาน และคณะกรรมการ ส่วนบุคคลที่ไม่มีตำแหน่ง ได้แก่ สมาชิก

6.3 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานกลุ่ม หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ดังนี้

6.3.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในกลุ่ม หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุในการทำการเกษตรร่วมกันโดยเฉพาะในเรื่องการใช้สารเคมีทางการเกษตร ร่วมกำหนดความต้องการของกลุ่ม และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการภายในกลุ่ม

6.3.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงาน และการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น วิธีการเข้าร่วม บุคคลที่เข้าร่วม กิจกรรมที่ทำ การนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และร่วมตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

6.3.3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน เช่น ร่วมแรง ร่วมลงทุน ร่วมสมทบวัสดุอุปกรณ์ ร่วมให้ข่าวสาร และร่วมเป็นผู้ประสานงาน

6.3.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล หมายถึง การติดตามงานและประเมินผลหลังการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่มไปแล้วช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อให้ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ปัจจัยที่ได้รับไปนั้นเกิดผลดี มีประโยชน์หรือไม่อย่างไร

6.4 ปัจจัยด้านสิ่งจูงใจ หมายถึง ประโยชน์หรือสิ่งตอบแทนที่จะได้รับหลังการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น สามารถลดการใช้สารเคมีได้ ต้นทุนการผลิตต่ำ วัสดุหาง่ายในท้องถิ่น สภาพพื้นที่และถนนเอื้ออำนวย สุขภาพดีขึ้น ดินดีขึ้น ผลผลิตเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น รวมถึงบุคคลที่ชักชวนมีความน่าเชื่อถือ

6.5 ปัจจัยด้านโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุกคนในกลุ่ม มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้ ซึ่งมีกำหนดเวลาที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ และกำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

6.6 ปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเป้าหมายการผลิตได้ด้วยตนเอง และสามารถบริหารจัดการให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการของกลุ่มได้

6.7 ปัจจัยด้านวัฒนธรรมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม หมายถึง วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่ม

6.8 ปัจจัยด้านการได้รับเอกสารและการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ หมายถึง การได้รับเอกสารเกี่ยวกับการผลิตและใช้สารอินทรีย์อย่างเพียงพอ รวมถึงการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ได้ง่าย สะดวก เป็นกันเอง

6.9 รายได้ หมายถึง รายได้ของสมาชิกกลุ่มที่ได้รับจากภาคเกษตรเท่านั้น

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 ทราบระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตร เพื่อที่สามารถใช้เป็นกรณีศึกษาในแนวทางการพัฒนาโครงการ และกำหนดนโยบายด้านการส่งเสริมการเกษตรของกรมพัฒนาที่ดินต่อไป

7.2 ผลการวิจัยนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรใช้สารอินทรีย์ลดใช้สารเคมีทางการเกษตรต่อไป โดยทำให้เกษตรกรสามารถลดรายจ่าย มีรายได้เพิ่มขึ้น สุขภาพดี และสิ่งแวดล้อมที่ดี อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน